

Щербина Наталія

ORCID 0009-0002-5573-0505
Researcher ID KHU-4191-2024Кандидат історичних наук,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України (Чернігів, Україна)
E-mail: natalboyko@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена визначенню змісту поняття «інформаційна компетентність» на сучасному етапі розвитку суспільства. Проаналізовано значення інформаційної гігієни для психофізіологічного здоров'я здобувачів вищої освіти, наведено принципи формування інформаційної компетентності студентів і курсантів під час освітнього процесу.

Мета статті – визначити підходи до розуміння поняття «інформаційна компетентність», вказати на способи формування цієї компетентності у здобувачів вищої освіти, наголосити на значенні інформаційної гігієни для збереження психофізіологічного здоров'я особистості.

Процедура теоретико-методологічного дослідження. Під час дослідження нами було використано системний підхід, який дозволив розглядати психофізіологічне здоров'я здобувачів освіти як складноорганізовану систему, в якій чільне місце належить інформаційній гігієні. Також нами було дотримано світоглядно-методологічних принципів демократизації, гуманізації, інноваційності, властиві новітній освітній парадигмі.

Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні підходів до розуміння поняття «інформаційна компетентність», а також окресленні способів її формування у здобувачів вищої освіти з метою збереження їх психофізіологічного здоров'я.

Висновки. Отже, в ході дослідження, ми визначили еволюцію поняття «інформаційна компетентність», яка нині розуміється більшістю науковців не лише як вміння користуватися сучасними технологіями, а як здатність самостійно орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати отримані знання у практичній діяльності, критично осмислювати інформацію й робити самостійні висновки, відрізняти різні види маніпуляції. В контексті сьогодення, особливо в умовах війни, здобувачі вищої освіти є особливо вразливою категорією і потребують захисту психофізіологічного здоров'я, у тому числі й в контексті інформаційної гігієни. Відтак, формування інформаційної компетентності постає не лише як складова професійної підготовки майбутніх фахівців, а й захищає їх від стресів, зумовлених негативним інформаційним середовищем, що може погіршити якість їх навчання й мати негативний вплив на психофізіологічний стан та когнітивні здібності.

Ключові слова: інформаційна культура, психофізіологічне здоров'я, медіаосвіта, інформаційна компетентність, інформаційна гігієна.

Постановка проблеми. В умовах глобалізованого суспільства вміння критично сприймати інформацію набуває особливого значення. Нині спостерігається поширення величезної кількості інформації, тому невміння орієнтуватися в інформаційному полі може негативно вплинути на психофізіологічний стан особистості, зокрема, й на здобувачів освіти. Сучасна парадигма освіти ставить на чільне місце практичну спрямованість освіти, яка має підготувати майбутніх фахівців до успішної самореалізації у різних сферах життя. Відтак, вагоме місце в освітній діяльності закладів освіти має формування інформаційної компетентності здобувачів освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Нині більшість дослідників погоджуються з визначенням найважливіших характеристик психофізіологічного здоров'я як складного, багатовимірного, динамічного, індивідуалізованого процесу. До проблеми психологічного здоров'я також звертаються такі українські дослідники, як: Ю. Гончарова, Л. Коробка, І. Мазоха, С. Максименко, О. Падухевич, Т. Работа, Т. Титаренко, О. Царькова, А. Шевченко [7, 149]. На значенні психологічного здоров'я здобувачів вищої освіти в умовах війни акцентують зокрема Р. Яремко та І. Милик [7]. Проблему формування інформаційної компетентності досліджують значна кількість вітчизняних вчених: О. Головата, Ж. Кожухар, О. Коломієць, С. Литвинська, О. Сивак, А. Сібрук, Ю. Станецька, Є. Ткаченко, Т. Чаркіна, Т. Яворська, О. Плужник, Л. Семко та В. Лапінський, О. Барановська [3, 336; 1; 4]. Втім, в умовах сучасного інформаційного суспільства порушена тема не втрачає своєї актуальності й потребує різноманітних підходів до її вирішення.

Мета статті – визначити підходи до розуміння поняття «інформаційна компетентність», вказати на способи формування цієї компетентності у здобувачів вищої освіти, наголосити на значенні інформаційної гігієни для збереження психофізіологічного здоров'я особистості.

Процедура теоретико-методологічного дослідження. Під час дослідження нами було використано системний підхід, який дозволив розглядати психофізіологічне здоров'я здобувачів освіти як складноорганізовану систему, в якій чільне місце належить інформаційній гігієні. Також нами було дотримано світоглядно-методологічних принципів демократизації, гуманізації, інноваційності, властиві новітній освітній парадигмі.

Виклад основного матеріалу. Психофізіологічне здоров'я – це рівень психологічного благополуччя, який визначається не тільки відсутністю психічних захворювань, а й рядом соціально-економічних, біологічних і тих, що відносяться до навколишнього середовища, факторів. Це стан внутрішньої гармонійності, який дає можливість реалізувати себе як особистість. Норма психофізіологічного здоров'я визначається за критеріями успішної адаптації, продуктивного розвитку та самоактуалізації людини. Війна – один із найбільш стресових чинників, безпосередньо це торкається кожного і має свої наслідки, але є ті, чие життя і так зазнає великих змін, – це здобувачі вищої освіти. У цей непростий час у них відбувається важливий і водночас стресовий процес для подальшого життя – процес професійного навчання й становлення їх як майбутніх фахівців [7, 148–149].

Під час навчання здобувачі вищої освіти зустрічаються з такими негативними факторами, що погіршують їх психічне здоров'я, як: нова соціальна ситуація, інтенсивність взаємодії з інформаційно-комп'ютерними технологіями, стосунки з близькими та друзями, переживання в зв'язку з цим тривожних і депресивних станів. Як наслідок, проблеми з психічним здоров'ям можуть впливати на багато сфер життя здобувачів вищої освіти, знижуючи якість їхнього життя, академічні досягнення, фізичне здоров'я та задоволення від навчання. Ці проблеми можуть мати довгострокові наслідки, вплинувши на майбутнє працевлаштування, потенціал заробітку та загальний стан здоров'я [7, 148–149].

Окрім того значний вплив на емоційну сферу відіграє інформаційне середовище. Так, гнів, злість, тривога, сум – усі можливі емоції можуть викликати новини, через них здійснюючи певний вплив. Наприклад, використання негативної картини у новинних сюжетах підвищує увагу аудиторії, новини з емоційними кадрами оцінюються вище, ніж новини без таких кадрів, разом із тим емоційні кадри впливають на те, що критичне сприйняття інформації знижується, погіршується сприйняття точних даних, статистики. За допомогою емоцій можна створити враження, що завдана шкода набагато більша ніж насправді, або навпаки, що результати реформ є кращими, ніж в реальності. Отже, увага до використання емоцій у новинах – важлива складова медіаграмотності та емоційної стійкості сучасної людини [5, 40]. Тому заклади освіти спираючись на діяльнісний підхід, мають приділяти значну увагу формуванню інформаційної компетентності здобувачів вищої освіти щоб запобігти цим негативним впливам.

За визначенням ЮНЕСКО, інформаційна компетентність означає набір навичок, ставлень і знань, необхідних для того, щоб знати, коли потрібна інформація, щоб допомогти вирішити проблему чи прийняти рішення, як сформулювати цю інформаційну потребу в пошукових термінах і якою мовою, а потім ефективно шукати інформацію, відновлювати її, інтерпретувати й розуміти, систематизувати, оцінювати її достовірність і автентичність, актуальність, повідомляти про це іншим, якщо необхідно, а потім використовувати її для досягнення кінцевих цілей [3, 336].

Л. Семко та В. Лапінський акцентують на тому що, інформаційна компетенція передбачає наступні вміння: самостійно працювати з інформацією, шукати, вибирати, аналізувати й оцінювати, організовувати, представляти, передавати її; моделювати, проектувати об'єкти і процеси, у тому числі під час взаємодії з іншими, відповідально реалізовувати свої плани, приймати рішення і діяти в непередбачених ситуаціях, учитися упродовж життя [4].

Л. Семко та В. Лапінський виокремлюють наступні підходи до визначення компетентності у цій сфері:

– інформаційна компетентність включає вміння самостійно шукати, аналізувати, відбирати необхідні дані й відомості, організовувати, перетворювати, зберігати та передавати їх за допомогою реальних об'єктів та інформаційних технологій;

– інформаційна компетентність – інтегроване утворення особистості, що віддзеркалює її здатність до визначення інформаційної потреби, пошуку відомостей і ефективної роботи з ними в усіх їх формах і представленнях, здатності щодо роботи з комп'ютерною технікою й телекомунікаційними технологіями і здатності щодо застосування останніх у навчальній, професійній діяльності та повсякденному житті;

– мотивація, потреба й інтерес до отримання знань, умінь і навичок у галузі технічних, програмних засобів й інформації, сукупність суспільних, природних і технічних знань, що відображають систему сучасного інформаційного суспільства; знання, що складають інформативну основу пошукової пізнавальної діяльності; способи і дії, що визначають операційну основу пошукової пізнавальної діяльності; досвід пошукової діяльності у сфері програмного забезпечення і технічних ресурсів; досвід відносин «людина – комп'ютер» [4].

О. Плужник наголошує, що часто інформаційну компетентність ототожнюють з цифровою компетентністю та медіаграмотністю, оскільки одним із аспектів інформаційної компетентності є здатність критично оцінювати медіа та володіти інструментами обробки інформації. Проте інформаційна компетентність виходить за рамки володіння цифровими технологіями та уміння критичного мислення. Вона

передбачає вміння працювати з будь-якими джерелами інформації (усними, письмовими, аналоговими й електронними / цифровими), а також з усіма видами і типами інформаційних ресурсів [3, 339].

О. Барановська виокремлює два основних підходи до поняття «інформаційна компетентність». Прихильники першого підходу розглядають інформаційну компетентність як вміння використовувати комп'ютерні інформаційні технології, прирівнюючи їх до комп'ютерної грамотності (знання комп'ютера, вміння використовувати мультимедійне обладнання, здійснювати пошук інформації в мережі Інтернет, створювати презентації та веб-сайти та ін.). Відповідно інформаційна компетентність розуміється як знання, уміння і навички, пов'язані з інформатикою.

Проте дослідниця слушно зауважує, що такий підхід, який тривалий час вважався традиційним, нині не відповідає сучасним реаліям. Відповідно до другого підходу до визначення поняття «інформаційна компетентність» включає в себе системний обсяг знань, умінь та навичок набуття, перетворення, передачі та використання інформації в різних галузях людської діяльності для якісного виконання вальних чи професійних функцій. В дослідженнях вчених поняття «інформаційна компетентність» трактується як готовність самостійно набувати та використовувати знання з інформаційного освітнього простору, необхідні для самовизначення та самореалізації особистості, що сприяє становленню внутрішньої позиції, сталого ставлення до себе, людей та світу; як складне індивідуально-психологічне утворення на основі інтеграції теоретичних знань, практичних умінь в області інноваційних технологій та певного набору особистіших якостей; нова грамотність, в склад якої входять вміння активної самостійної обробки інформації людиною, прийняття принципово нових рішень в різних ситуаціях з використанням технологічних засобів [1, 196–197].

Як бачимо нині більшість дослідників акцентують на діяльнісному підході до формування інформаційної компетентності. Зокрема О. Плужник наголошує на доцільності виконання здобувачами вищої освіти практико-орієнтованих завдань, в ході виконання яких вони не лише оволодівають новими вміннями і навичками з дисципліни, а й набувають професійних компетенцій, необхідних в подальшій професійній діяльності. Такі спеціально підібрані професійно орієнтовані практичні завдання, на її думку, демонструють важливість вивченого матеріалу в майбутній професійній діяльності здобувача, а тому викликають більшу зацікавленість і формують позитивну мотивацію [3, 340].

У Пенітенціарній академії України нами також здійснюється акцент саме на діяльнісному підході до викладання дисциплін. На нашу думку, нині з-поміж освітніх пріоритетів дедалі більшого значення набуває розвиток інформаційної грамотності. Тому для здобувачів вищої освіти необхідно формувати високий рівень інформаційної культури не лише на рівні споживачів інформації, а й формувати вміння практично використовувати та продукувати нові наукові знання на підставі достовірної наукової інформації. З цією метою доцільно виконувати практичні вправи з пошуку наукової інформації, її належного оформлення у вигляді посилань, перевірки достовірності тих чи інших джерел, відстеження маніпуляцій і пропаганди в інформаційних текстах [6, 269–270].

В цьому контексті в нагоді може стати система нобелівського лауреата Д. Канемана, який виділив два режими мислення, які він називав «Система 1» та «Система 2». Система 1 працює практично автоматично, швидко, не потребує зусиль. Система 2 виділяє увагу, необхідну для свідомих розумових зусиль. Люди здебільшого усвідомлюють себе як Систему 2, тобто готовими розрізнити маніпуляції та свідомо оцінювати все, що відбувається навколо. Утім, на думку Д. Канемана, найчастіше саме Система 1 вирішує за нас, а вона спирається суто на емоції, перше враження, настрої, інтуїцію тощо.

Отже, слід пам'ятати, що під час прийняття важливого рішення, варто шукати інформацію з різних джерел, які вже допоможе оцінити Система 2. Також варто і питати себе, чи не впливають якісь мої застереження, стереотипи на сприйняття інформації [5, 40].

Загалом, на наше переконання, з метою формування інформаційної компетентності освітній процес має спиратися на такі принципи, визначені у Концепції розвитку медіаосвіти в Україні:

– особистісний соціально-психологічний підхід, який передбачає врахування актуальних медіапотреб здобувачів освіти з урахуванням їхніх вікових, індивідуальних та соціально-психологічних особливостей, наявних медіа-уподобань;

– перманентне оновлення змісту, відповідно до розвитку технологій, змін у системі мас-медіа, стану медіакультури суспільства та окремих його верств;

– орієнтація на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій;

– пріоритет морально-етичних цінностей;

– пошанування національних традицій;

– патріотизм, застосування різноформатного медіаконтенту патріотичного змісту;

– громадянська спрямованість;

– естетична наснаженість;

– продуктивна мотивація [2].

Висновки. Отже, в ході дослідження, ми визначили еволюцію поняття «інформаційна компетентність», яка нині розуміється більшістю науковців не лише як вміння користуватися сучасними технологіями, а як здатність самостійно набувати та використовувати знання з інформаційного освітнього простору, необхідні для самовизначення та самореалізації особистості. В контексті сьогодення, особливо в умовах війни, здобувачі вищої освіти є вразливою категорією і потребують захисту психічного здоров'я, у тому числі й в контексті інформаційної культури. Відтак, формування інформаційної компетентності

постає не лише як складова професійної підготовки майбутніх фахівців, а й захищає їх від негативу, зумовленого негативним інформаційним середовищем. Здобувачі вищої освіти, які вміють критично сприймати інформацію та вміють користуватися нею, впевненіше почуваються в умовах академічного навантаження, а також можуть демонструвати більшу залученість до навчального процесу, мають більшу зацікавленість в особистісному зростанні, що сприяє покращенню їх психофізіологічного здоров'я та успішній самореалізації як особистостей.

Перспективи подальших досліджень. На нашу думку, перспективи подальших досліджень полягають у подальшій розробці конкретних методик, які формують інформаційну стійкість здобувачів вищої освіти а й можуть інтегруватися до викладання навчальних дисциплін.

References

1. Барановська О. В. Інформаційна компетентність як основа педагогічних технологій гуманітарного спрямування. *Impact of modernity on science and practice*. 2020. С. 195–198. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720556/1/BOV%202020-05%20Boston.pdf> (дата звернення: 04.03.2025).
Baranovska, O. V. (2020). Informatsiyna kompetentnist' yak osnova pedahohichnykh tekhnolohiy humanitarnoho spryamuвання [Information competence as the basis of pedagogical technologies of the humanitarian direction]. *Impact of modernity on science and practice*, 195–198, <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720556/1/BOV%202020-05%20Boston.pdf> (in Ukrainian).
2. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). URL : <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiya-vprovadzheniya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiya/> (дата звернення: 04.03.2025).
Kontseptsiya vprovadzheniya mediaosvity v Ukrayini [Concept of implementation of media education in Ukraine (new edition)], <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiya-vprovadzheniya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiya/> (in Ukrainian).
3. Плужник О. Формування інформаційної компетентності здобувачів вищої освіти в процесі професійної підготовки. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*. 2022. № 15. С. 333–348.
Pluzhnyk, O. (2022). Formuvannya informatsiynoyi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoyi osvity u protsesi profesiynoi pidhotovky. [Formation of informational competence of higher education students in the process of professional training]. *Society. Document. Communion*, 15, 333–348. (in Ukrainian).
4. Семко Л. П., Лапінський В. В. Інформаційні компетентності та шляхи їх формування. *Соціально-психологічні технології розвитку особистості : зб. наук. праць за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів* (м. Херсон, 14 травня 2020 р.) / ред. колегія : А. М. Яцюк, Н. О. Олейник, В. В. Мойсеєнко та ін. Херсон : ФОР Вишемирський В.С., 2020. С. 324–327. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719931/1/%D0%A1%D0%B5%D0%BC%D0%BA%D0%BE_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%202020.pdf. (дата звернення: 04.03.2025).
Semko, L.P & Lapinskiy, V.V. (2020). Informatsijni kompetentnosti ta shliahy yikh formuvannia. [Information competences and ways of their formation]. *Socio-psychological technologies of personality development: a collection of scientific papers based on the materials of the V International Scientific and Practical Conference of Young Scientists, Postgraduates and Students*, 324-327. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719931/1/%D0%A1%D0%B5%D0%BC%D0%BA%D0%BE_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8F%202020.pdf. (in Ukrainian).
5. Тексти до аудіословника «Конструктор вправ. Збірник практичних завдань з інфомедійної грамотності, інтегрованої до фахової підготовки студентів-журналістів». Колектив авторів. Відп. ред. та упоряд. Будівська Г., Дуцик Д., Тараненко О. Київ: IREX, 2022. 66 с.
Teksty do zvukovoho slovnyka «Konstruktor vprav. Zbirnyk praktychnykh zavdan' z infomediynoyi hramotnosti, intehrovanoyi u profesiynu pidhotovku studentiv-zhurnalistiv» [Texts for the audio dictionary «Exercise Designer. Collection of practical tasks on infomedia literacy integrated into the professional training of student journalists»] (2022). Budivska G., Dutsyk D., Taranenko O. (Ed.), Kyiv. [in Ukrainian].
6. Щербина Н. Формування інформаційної культури наукових досліджень здобувачів вищої освіти. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2024. № 2 (13). С. 262–271.
Shcherbyna, N. (2024). Formuvannya informatsiynoyi kul'tury naukovooho poshuku zdobuvachiv vyshchoyi osvity. [Formation of information culture of scientific research of higher education applicants]. *Scientific Bulletin of the Severshchyna Region. Series: Education. Social and Behavioral Sciences*, 2 (13), 262–271.
7. Яремко Р. Я., Милик І. Р. Психічне здоров'я здобувачів вищої освіти в умовах війни. *Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії : матеріали Всеукраїнської науково-дискусійної платформи, яка приурочена до Міжнародного дня толерантності, м. Кропивницький, 16 листопада 2023 року*. Кропивницький : ДонДУВС, 2023. С. 148–151.
Yaremko, R.Y. & Mylyk, I.R. (2023). Psykhichne zdorov'ya studentiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv u voyennuu chas [Mental health of higher education students in wartime]. *Challenges of tolerance in the context of Russian military aggression: materials of the All-Ukrainian scientific and discussion platform dedicated to the International Day of Tolerance*, 148–151. (in Ukrainian).

Shcherbyna Nataliia

ORCID 0009-0002-5573-0505

Candidate of historical sciences,
Associate Professor of the Department of Pedagogy and Humanities
discipline of the Penitentiary Academy of Ukraine (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: natalboyko@gmail.com

INFORMATION COMPETENCE AS A GUARANTEE OF PSYCHOPHYSIOLOGICAL HEALTH OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

The article defines the content of 'information competence' at the present stage of society's development. The importance of information hygiene for the psychophysiological health of higher education students is analyzed, and the principles of forming students' and cadets' information competence during the educational process are presented.

***The article aims** to define approaches to understanding the concept of 'information competence', to indicate how to form higher education students' information competence, and to emphasize the importance of information hygiene for maintaining their psychophysiological health.*

***The procedure of theoretical and methodological research.** In the course of the study, we used a systematic approach that allowed us to consider the psychophysiological health of students as a complex system in which information hygiene plays a prominent role. We also adhered to the ideological and methodological principles of democratization, humanization, and innovation inherent in the latest educational paradigm.*

***The scientific novelty** lies in a comprehensive study of approaches to understanding the concept of 'information competence' and outlining ways to form it in higher education students to preserve their psychophysiological health.*

***Conclusions.** Thus, in the course of the study, we have identified the evolution of the concept of 'information competence', which is now understood by most scholars not only as the ability to use modern technologies but also as the ability to navigate the information space independently, use the knowledge gained, critically comprehend it and draw independent conclusions, and distinguish between different types of manipulation. In today's context, especially in times of war, higher education students are a particularly vulnerable category and need to protect their psychophysiological health, including in the context of information culture. Thus, the formation of information competence appears not only as a component of the professional training of future specialists but also protects them from stress caused by a hostile information environment, which can worsen the quality of their education and hurt their psychophysiological state and personal development..*

***Keywords:** information culture, psychophysiological health, media education, information competence, information hygiene.*

Стаття надійшла до редакції 21.01.2025

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Аніщенко В. О.**